

مقدمه

الف) مروری بر پیشینه تاریخی بوشهر:

استان بوشهر با پیشینه تاریخی درخشان ۴۵۰۰ سال تاریخ مکتوب، از مهم‌ترین گذرگاه‌های آبی جهان است که از دوران باستان تاکنون اهمیت خود را حفظ کرده و یکی از استان‌های کهن ایران زمین در کرانه‌های شمالی خلیج فارس به‌شمار می‌رود.

کشف بقایای کوره‌های سفالگری متعلق به اواخر هزاره ششم و پنجم قبل از میلاد در شبه جزیره بوشهر توسط گروه باستان‌شناسی دانشگاه «دورهام» انگلستان به سرپرستی «دکتر رابرت کارتر» در نوامبر و دسامبر ۲۰۰۴ م / آذر ماه ۱۳۸۳ ش، کشف سفال‌های سطحی متعلق به هزاره پنجم قبل از میلاد از محوطه «چهار روستایی» در شهرستان گناوه توسط دکتر رابرت کارتر در سال ۱۳۸۴ ش، کشف آجر نبشته بسیار قدیمی، احتمالاً به خط «اگدی - سومری» متعلق به حدود ۲۲۲۰ یا ۲۵۳۰ سال قبل از میلاد در تپه باستانی «تُل پی تُل» در بندر بوشهر توسط «موريس پزار» باستان‌شناس فرانسوی در سال ۱۹۱۳ م^۱، وجود مناطق باستانی متعدد در جای‌جای استان، از جمله منطقه «شریهوم» و کتیبه‌ها و معابد «لیان» مربوط به دوره «ایلامیان»، کاخ‌های «چرخاب»، «بردک‌سیاه» و «سنگ‌سیاه» دشتستان، مربوط به دوره هخامنشیان و شهرهای «سینیز»، «مهروبان»، «توج»، «نجیرم»، «ریشهر» و «سیراف» در دوره «ساسانیان»، حاکی از قدمت، اهمیت، آبادانی و توجه زمامداران به این منطقه و تاریخ پُرفراز و نشیب و پُررمز و راز آن است.

باستان‌شناسان به‌دلایلی از جمله قرار گرفتن برخی از سایت‌های مهم باستانی در محدوده‌های نظامی بندر بوشهر، کمتر موفق به کاوش‌های باستان‌شناسی در این محدوده‌ها شده‌اند. در این خصوص می‌توان به محوطه‌های «تُل پی تُل» مربوط به دوره «ایلامیان» و «ریشهر»، مربوط به دوره «ساسانیان» اشاره کرد. لذا

۱. این کتیبه شکسته و ناقص، قدیمی‌ترین سند مکتوبی است که تاکنون در شهر باستانی لیان یافت شده است.

بخش مهمی از تاریخ باستان بوشهر و اسرار نهفته در آن، همچنان سربه‌مهر باقی مانده است. جای یادآوری است که برخی از باستان‌شناسان، منطقه ریشهر را متعلق به دوره ایلامی دانسته و در فهرست آثار ملی ایران نیز «ریشهر قدیم» با قدمت «دوره ایلامی» ثبت گردیده است.

منابع تاریخی مکتوب مربوط به استان بوشهر، از پیشاتاریخ تا پایان حکومت صفویه، محدود هستند؛ لذا عمده رویدادهای ثبت‌شده در این کتاب، مربوط به حکومت افشاریه به بعد است.

پیشینه ارتباطات دریایی بوشهر با نقاط مهم بازرگانی دنیا و ارتباط آن با مراکز داخلی ایران، سبب شد تا به این بندر در دوره‌های اسلامی، به‌ویژه از دوره حکومت نادرشاه افشار به بعد نیز توجه شود. به دنبال تصمیم نادرشاه و انتخاب بوشهر به‌عنوان پایگاهی برای عملیات دریایی و استیلا بر خلیج فارس، نام این بندر در عرصه بین‌الملل سر زبان‌ها افتاد. این دوره شاهد تأسیس شرکت «هند شرقی هلند» در سال ۱۷۳۸ م/ ۱۱۵۱ ق. در بوشهر و ورود نخستین کشتی تجاری خصوصی انگلیسی در سال ۱۷۴۱ م. به این بندر بود. در دوره زندیه نیز به دلیل نزدیکی بوشهر به پایتخت، این بندر در کانون توجه حاکمان زند و کشورهای اروپایی قرار گرفت و بوشهر به بندر اصلی بازرگانی ایران تبدیل شد. در این برهه با تأسیس تجارت‌خانه «کمپانی هند شرقی انگلیس» در سال ۱۷۶۳ م / ۱۱۴۲ ش / ۱۱۷۶ ق. در بوشهر، در واقع سنگ بنای حضور نظامی انگلستان در جنوب ایران و خلیج فارس گذاشته شد و از این تاریخ بود که بندر بوشهر از لحاظ تجاری برای انگلستان و دیگر کشورهای اروپایی اهمیت ویژه‌ای یافت.

بندر بوشهر در دوره حکومت قاجار به اوج شکوفایی خود رسید و شاهد تحولات شگرف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بود. انگلستان در سپتامبر ۱۸۱۰ م / ۱۱۸۹ ش / ۱۲۲۵ ق. به عنوان اولین کشور، در بوشهر اقدام به تأسیس کنسولگری نمود. به دنبال آن کشورهای دیگری از جمله هلند، عثمانی، فرانسه، آلمان، روسیه، نروژ، ایتالیا و آمریکا اقدام به تأسیس کنسولگری در این بندر مهم تجاری نمودند. از دیگر وقایع مهم دوره قاجار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- فتنه خوارج در بحرین و آغاز مهاجرت شیعیان بحرین (از جمله خاندان آل عصفور و ماحوزی‌ها) به بوشهر در قرن ۱۹ میلادی / اوایل قرن ۱۳ هجری قمری.

- اشغال بوشهر به‌دست انگلیسی‌ها در سال‌های ۱۸۳۸، ۱۸۵۶، ۱۹۰۹ و ۱۹۱۵ م.

- اعطای حکمرانی بنادر و جزایر خلیج فارس به حاکم بوشهر در سال ۱۸۸۸ م.

- ورود بانک‌داری مدرن به بوشهر با تأسیس «بانک شاهی» در این شهر در سال ۱۸۸۹ م / ۱۳۰۶ ق.

- افتتاح مدرسه «سعادت مظفری» (مادر مدارس جنوب ایران) در سال ۱۹۰۰ م / ۱۲۷۸ ش / ۱۳۱۷ ق.

- ورود نخستین چاپخانه به بوشهر در سال ۱۹۰۰ م. و به دنبال آن چاپ اولین روزنامه مصور و فکاهی ایران به نام «طلوع» در بوشهر در سال ۱۹۰۰ م. و پس از آن انتشار «روزنامه مظفری» در سال ۱۹۰۲ م / ۱۲۸۰ ش / ۱۳۱۹ ق که با وجود فضای مستبدانه حاکم بر جامعه، جسورانه اقدام به چاپ خبرهای داخلی و خارجی و اخباری از پیشرفت‌های کشورهای اروپایی می‌نمود و نقشی بی‌بدیل در تنویر افکار عمومی و ثبت و ضبط رویدادها و حوادث زمان خویش داشت.

در اواخر دوره قاجار نیز می‌توان به وقایعی همچون: افتتاح اولین دوره مجلس شورای ملی (سال ۱۹۰۶ م /

۱۲۸۵ ش / ۱۳۲۴ ق)، تصرف بندر بوشهر توسط مشروطه‌خواهان به رهبری سیدمرتضی اهرمی، (سال ۱۹۰۹ م / ۱۲۸۸ ش / ۱۳۲۷ ق)، جنگ جهانی اول (سال ۱۹۱۴ م / ۱۲۹۳ ش / ۱۳۳۲ ق)، احداث خط آهن بوشهر - برازجان توسط دولت بریتانیا (سال ۱۹۱۸ م / ۱۲۹۷ ش / ۱۳۳۶ ق) و افتتاح نخستین مدرسه دخترانه در بوشهر به همت بانو «شوکت سلامی» در سال ۱۹۲۵ م / ۱۳۰۳ ش / ۱۳۴۳ ق. اشاره کرد.

آغاز سلطنت پهلوی و روی کار آمدن رضاشاه در سال ۱۹۲۵ م / ۱۳۰۴ ش / ۱۳۴۴ ق برای بوشهری‌ها خوش‌یمن نبود. زیرا پهلوی اول، خوزستان را در اولویت توسعه قرار داد و موجب تغییر کانون اقتصادی - تجاری از بندر بوشهر به بندرهای خوزستان گردید. هرچند تا سال ۱۳۱۵ ش گمرگ بوشهر از مهم‌ترین گمرکات کشور محسوب می‌گردید، اما با احداث راه‌آهن سراسری که بندرهای خوزستان را به نواحی داخلی کشور و پایتخت متصل می‌ساخت، به تدریج شکوفایی این بندرها بیشتر و رکود بندرهای بوشهر آغاز شد. بندر بوشهر همچنان تا پایان دوره پهلوی اول اهمیت خود را حفظ کرد، اما هیچ‌گونه توجهی به این بندر و دیگر بندرهای استان بوشهر مانند بندر ریگ، بندر گناوه و یا بندر کنگان نشد. از اقدامات مهم رضاشاه در دوران سلطنت پهلوی اول، می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱ - خلع سلاح عمومی عشایر در سال ۱۹۲۷ م / ۱۳۰۵ ش / ۱۳۴۵ ق.^۲ این امر هرچند با مخالفت و مقاومت عشایر کشور از جمله رؤسا و خوانین دشتی و دشتستان روبه‌رو شد، سرانجام در اسفندماه ۱۳۰۸ ش به خلع سلاح عشایر انجامید. ۲ - تأسیس مدارس نوین دولتی در سراسر کشور از جمله شهرهای استان بوشهر از سال ۱۳۰۵ ش. ۳ - مونتاژ کامیون در بندر بوشهر در سال ۱۳۱۸ ش. پس از وقوع جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۳۹ م / ۱۳۱۸ ش / ۱۳۵۸ ق، رضاشاه آشکارا تغییر روش داد و با نزدیکی به آلمان هیتلری، منافع بریتانیا را به خطر انداخت. این تغییر روش منجر به سقوط وی و اخراجش از ایران شد.

استان بوشهر در دوره سلطنت محمدرضاشاه (شهریور ۱۳۲۰ - بهمن ۱۳۵۷) تحولاتی به خود دید که عمده‌ترین آن عبارتند از: شکل‌گیری «نهضت مقاومت جنوب» و تصرف بوشهر توسط رهبران طوایف منطقه با هدف گرفتن امتیازات بیشتر از دولت مرکزی در تاریخ ۱۹۴۶ م / ۱۳۲۵ ش / ۱۳۶۵ ق، انتقال کنسولگری انگلیس از بندر بوشهر به بحرین و بسته‌شدن آخرین نمایندگی خارجی در بوشهر در ماه اوت ۱۹۴۶ م / ۱۳۲۵ ش / ۱۳۶۵ ق، کشف میدان گازی پارس جنوبی در جنوب استان در سال ۱۹۶۵ م، ساخت پایگاه هوایی بوشهر در سال ۱۳۴۷ ش و سرانجام ایجاد استان بوشهر و تغییر «فرمانداری کل بوشهر» به «استانداری» در سال ۱۹۷۳ م / ۱۳۵۲ ش / ۱۳۹۳ ق.

ب) دلیل نگارش این کتاب

تاکنون کتب متعدد و ارزشمندی در زمینه‌های مختلف، در ارتباط با استان بوشهر منتشر شده است. همه این کتاب‌ها به سهم خود نوری بر وقایع تاریخی، سیاسی، فرهنگی، هنری و ورزشی استان تابانده‌اند، اما نگارنده جای خالی کتابی را حس کرد که بتواند همه این وقایع را در خود جای داده و به هم مرتبط و متصل سازد و

۲. خلع سلاح عشایر از سال ۱۳۰۲ ش. یعنی در دوران وزارت جنگ و رئیس‌الوزرای رضاخان شروع شد و تا دوران پادشاهی وی ادامه یافت.

رویدادها را به ترتیب تاریخ وقوع، نشان دهد. از این‌رو تصمیم به نگارش این مجموعه گرفت. کتاب حاضر با عنوان «سال‌شمار تاریخ استان بوشهر»، مجموعه‌ای است که از تلخیص بیش از ۹۳ جلد کتاب از نویسندگان سرشناس و بهره‌گیری از ۵۳ سایت و پایگاه خبری - پژوهشی در رابطه با استان بوشهر تدوین شده و وقایع و رویدادهای مهم این استان را از دوران قبل از تاریخ تا آغاز جنگ ایران و عراق در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۳۱ش به ترتیب تاریخ وقوع، در خود جای داده است.

این مجموعه می‌تواند منبعی برای استفاده همه علاقه‌مندان به تاریخ استان بوشهر - به‌خصوص دانش‌آموزان، دانشجویان، پژوهشگران و دستگاه‌های اجرایی آموزشی و فرهنگی - باشد. نگارنده امیدوار است که توانسته باشد به هدف خود که همانا شناساندن هرچه بیشتر هویت و پیشینه سرزمینی استان بوشهر و به تبع آن، تتبع بیشتر در تاریخ بخشی از تمدن ایران است، رسیده باشد. همچنین همه کوششم بر این بوده است که تا حد امکان مطلب مهمی را درباره تاریخ بوشهر از قلم نیندازم. با این حال بعید نیست که با توجه به گستردگی دامنه موضوع و نیز محدودیت‌های موجود، بخشی از مطالب مرتبط با تاریخ استان، در این کتاب ناگفته مانده و به پاره‌ای از اسامی، اماکن و وقایع نیز اشاره نشده باشد که پیشاپیش از این بابت پوزش می‌طلبم.

پ) راهنمای استفاده از کتاب:

مطالب کتاب به ترتیب تاریخ رویداد نوشته شده است و هر رویداد شامل چند قسمت است:
- «تاریخ» وقوع به سال «میلادی، خورشیدی و قمری» و شرح «رویداد»: در این قسمت وقایع و رویدادها (از پیش از تاریخ تا تاریخ ۱۳۵۹/۶/۳۱) به ترتیب وقوع نوشته شده‌اند.

- «منابع»: در این قسمت نام مختصر کتاب یا منبع مورد استفاده و صفحه مربوطه آورده شده است. نام کامل کتاب‌ها و منابع، در جدولی با عنوان «اختصار»، نوشته شده است. این قسمت برای استفاده خوانندگان محترمی است که مایلند علاوه بر خواندن «رویداد»، به کتاب و منبع مورد استناد نیز رجوع کرده و متن کامل آن را مطالعه نمایند.

- «توضیحات»: در این قسمت «توضیحات تکمیلی» (در صورتی که رویداد مربوطه، نیاز به توضیح بیشتر داشته، یا یک رویداد در منابع مختلف به چند روایت نقل شده، یا اینکه در منابع مختلف، تاریخ‌های متفاوتی برای یک واقعه ذکر شده)، نوشته شده است. در این قسمت نیز نام مختصر کتاب و صفحه مربوطه، نوشته شده است.

ت) دسترسی راحت‌تر به مطالب کتاب:

به‌منظور دسترسی راحت‌تر خوانندگان ارجمند به مطالب کتاب، سه فهرست تهیه شده است:

۱ - فهرست دوره‌های تاریخی و سلسله‌های حاکم بر ایران.

۲ - فهرست برخی از رویدادهای برجسته در تاریخ استان.

۳ - فهرست اسامی اشخاص.

فهرست منابع و مآخذ نیز مطابق معمول، در پایان کتاب قابل مشاهده است.

ث) سپاس و قدردانی:

بر خود لازم می‌دانم از اشخاص و سازمان‌هایی که در این راه طولانی و پُر مشقت با من همکاری داشته‌اند، تشکر و قدردانی نمایم. از این‌روی، از استادان ارجمند آقایان دکتر عبدالکریم مشایخی، دکتر غلامحسین نظامی، دکتر عباس عاشوری‌نژاد، دکتر رضا معتمد، سیدقاسم یاحسینی، علیرضا مظفری‌زاده، امید زاهد و سرکار خانم دکتر مینا دباغ که به انحاء مختلف راهنمایم بودند و از معرفی کتاب و منابع و بازبینی و اصلاح مطالب گرفته تا تشویق‌های روحیه‌بخش یاریگر و موجب تقویت و انگیزه و باعث دلگرمی در تداوم این پژوهش بوده‌اند، سپاس‌گزاری می‌نمایم.

همچنین قدردان دوستان عزیزم در بنیاد ایران‌شناسی شعبه استان بوشهر، به‌ویژه آقایان امید زاهد و حمید رمضانی هستم که منابع و عکس‌های مورد نیاز را در اختیارم قرار دادند. از مجموعه کتابخانه عمومی شادروان مصلحیان و کارکنان دل‌سوز آن، آقای محمد کنگانی مدیر مؤسسه‌ی مردم‌نهاد سیراف پارس‌موزه، موزه تاریخ پزشکی خلیج فارس بوشهر؛ آقای عبدالکریم محمدی، صفحه‌آرا؛ آقای اسماعیل منصورنژاد، ویراستار؛ آقای علی‌اصغر حق‌شناس، طراح سایت؛ آقای دکتر رضا معتمد، مدیر انتشارات نای‌بند و سایر کسانی که به اشکال مختلف با این‌جانب هم‌فکری نمودند و با ارسال عکس، معرفی و تهیه زندگی‌نامه اشخاص، همراه و مشوقم بودند، صمیمانه قدردانی می‌نمایم.

ج) پیشنهاد، انتقاد، ارتباط:

در پایان، امیدوارم خوانندگان گرامی، پیشنهادهای ارزشمند و انتقادات سازنده خود را به منظور اصلاح و تکمیل این اثر، از طریق: سایت BushehrHistory.ir و شناسه تلگرام [@haghshenas25](https://t.me/haghshenas25) در اختیار نگارنده قرار دهند.

بندر بوشهر

بهمن حق‌شناس - تابستان ۱۴۰۵